

PSIXOLOGİYA ELMİ-TƏDQIQAT İNSTİTUTU

“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın adaptasiyası: Onun psixoloji sıxıntı və məktəbdən məmnunluğa təsirinin araşdırılması

Elmi-tədqiqat işi

Müəlliflər: f.ü.f.d. Elnur Rüstəmov, Ülkər Zalova Nuriyeva, Mələk Allahverdiyeva,  
Təhmasib Abbasov, Nərinə Rüstəmov

Bakı: 2024

“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın adaptasiyası: Onun psixoloji sıxıntı və məktəbdən məmnunluğa təsirinin araşdırılması  
mövzusunda elmi-tədqiqat işinin

REFERATI

Elmi-tədqiqat işinin obyektı “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”dır.

Tədqiqatın məqsədi “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifə:

- a) Şagirdlərin öz məktəb təcrübələrini necə qavradığını öyrənmək;
- b) “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- c) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- d) Təsdiqləyici faktor analizinin aparılması və strukturun yoxlanılması;
- e) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- f) “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın ilə “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması.

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

- “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiya olunmuş variantının təsdiqedic faktor analizinin psixometrik nəticələri original versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.

- Aparılan təhlillər nəticəsində 14 maddədən ibarət qavranılan məktəb təcrübəsi şkalasının strukturu daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş nəticələr verib.

- Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası (14 maddə) müxtəlif üsul və nümunələrlə psixometrik olaraq sınaqdan keçirilib. Bu tədqiqatda etibarlılıq əmsalları olaraq Kronbax alfa .934, McDonald omega .940, Gutman Lambda .942 müəyyən edilmişdir.

- “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” uyğunluğu təmin etmək üçün dəstəkləyici şkala kimi istifadə edilmişdir.

- Məktəb təcrübəsi şkalasının etibarlılıq təhlili göstərdi ki, məktəb təcrübəsi yeniyetməlik dövründə məktəb məmnuniyyətinin və sıxıntısının əhəmiyyətli göstəricisi idi. Məlum olub ki, məktəb təcrübəsini daha yüksək qiymətləndirən

şagirdlərin həyatdan və orta məktəbdən məmnunluq səviyyəsi daha yüksək, eləcə də sıxıntı simptomları aşağı səviyyədə olub.

- “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilində validlik və etibarlılıq kimi psixometrik meyarları yoxlanılmış və şkala dilimizə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmuşdur.

## MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	5
I Fəsil. Məktəb təcrübəsi anlayışı və “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”	
1.1. Məktəb təcrübəsi anlayışının mahiyyəti.....	7
1.2. Qavranılan məktəb təcrübəsinin 3 komponenti.....	9
II Fəsil. “İllinois Bullinq şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası.....	12
2.1. Tədqiqatın metodikası.....	12
2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili.....	16
NƏTİCƏ.....	19
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT .....	20

## GİRİŞ

Məktəb təcrübəsi, tələbələrin müstəqil öyrənmə, özünü idarə etmə, komanda işi və ictimai bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün böyük bir potensial daşıyır. Bu təcrübə formaları, tələbələrin təhsilin əsas mərhələlərində öz bacarıqlarını və maraqlarını inkişaf etdirmələrini, öz təhsil yollarını seçmələrini və öz potensiallarını açıqığa çıxarmağa nail olmalarına imkan verir. Həm də tələbələrə təcrübələrini müzakirə etmə, başqaları ilə əlaqə qurmaq, problemləri həll etmə və müxtəlif sahələrdə bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı verir [6]. Məktəb təcrübəsi, tələbələr üçün real həyat təcrübələri və həyatın müxtəlif sahələri ilə tanış olmağa imkan verir.

Əfsuslar olsun ki, Azərbaycanda şagirdlərin öz məktəb təcrübələrini necə qavradığını qiymətləndirməyə imkan verən validliyə və mötəbərliyə malik olan hər hansısa bir şkalanın (test) olmaması məhz bu tədqiqatın aparılması və “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiya olunması zərurətini ortaya qoydu.

Elmi-tədqiqat işinin obyektini “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”dır.

Tədqiqatın məqsədi “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilində psixometrik meyarlarının yoxlanılması və dilimizə adaptasiyasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın qarşıya qoyulmuş məqsədindən irəli gələn vəzifə:

- a) Şagirdlərin öz məktəb təcrübələrini necə qavradığını öyrənmək;
- b) “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın linqvistik ekvivalentliyinin yoxlanılması;
- c) Hədəf kütlənin müəyyən olunması və tədqiqatın keçirilməsi;
- d) Təsdiqləyici faktor analizinin aparılması və strukturun yoxlanılması;
- e) Tədqiqatın etibarlılığının yoxlanılması;
- f) “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın ilə “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası”, “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” arasındakı korrelyasiyanın yoxlanılması.

Tədqiqatın konkret məqsəd və vəzifəsindən çıxış edərək çoxlu sayda və müxtəlif adda elmi – psixoloji ədəbiyyat təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı nəticələr çıxarılmışdır:

- “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiya olunmuş variantının təsdiqedicisi faktor analizinin psixometrik nəticələri original versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.

- Aparılan təhlillər nəticəsində 14 maddədən ibarət qavranılan məktəb təcrübəsi şkalasının strukturu daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş nəticələr verib.

- Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası (14 maddə) müxtəlif üsul və nümunələrlə psixometrik olaraq sınaqdan keçirilib. Bu tədqiqatda etibarlılıq əmsalları olaraq Kronbax alfa .934, McDonald omega .940, Gutman Lambda .942 müəyyən edilmişdir.

- “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” uyğunluğu təmin etmək üçün dəstəkləyici şkala kimi istifadə edilmişdir.

- Məktəb təcrübəsi şkalasının etibarlılıq təhlili göstərdi ki, məktəb təcrübəsi yeniyetməlik dövründə məktəb məmnuniyyətinin və sıxıntısının əhəmiyyətli göstəricisi idi. Məlum olub ki, məktəb təcrübəsini daha yüksək qiymətləndirən şagirdlərin həyatdan və orta məktəbdən məmnunluq səviyyəsi daha yüksək, eləcə də sıxıntı simptomları aşağı səviyyədə olub.

- “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilində validlik və etibarlılıq kimi psixometrik meyarları yoxlanılmış və şkala dilimizə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunmuşdur.

Elmi-tədqiqat işi giriş, 2 fəsil, 4 altfəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyatdan ibarətdir.

## **I Fəsil. Məktəb təcrübəsi anlayışı və “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”**

### **1.1. Məktəb təcrübəsi anlayışının mahiyyəti**

Bugünkü dövrümüzdə sürətlə ilətilən iqtisadi, sosial və texnoloji inkişafın təsirində olan qurumlar arasında məktəblər ən əhəmiyyətli olanlarından biridir. Məsələn, ABŞ-da bir şagird ildə təxminən 1180 saatını məktəbdə keçirir [40]. Bu səbəbdən məktəblər, şagirdlərin bir çox zamanını keçirdikləri, öz dəyər hissələrinə təsir edən, qazandıqları təcrübələr vasitəsilə həyatlarına əhəmiyyətli şəkildə təsir edən qurumlar kimi qəbul olunur. Məktəbin nəticələrini ölçmək üçün əsasən akademik göstəricilərə (qiymətlər, dərəcə iştirak faizləri) və konkret davranışlara diqqət yetirilir. Məktəb məmnuniyyəti dedikdə, şagirdlərin məktəbdə keçirdikləri təcrübələr üzrə koqnitiv qiymətləndirmələr nəzərdə tutulur. Məktəb məmnuniyyətinin şagirdlərin həyat keyfiyyətləri üzərində böyük təsiri var və məktəblər, şagirdlərin yaxşı və təhlükəsiz hiss etmələrini təmin edən, dəstəkləyici mühitlər olmalıdır. Məktəblə əlaqədar olaraq, tələbələrin sosial dəstək mənbələri müəllimləri, sinif yoldaşları və valideynləridir. Müəllimlər və sinif yoldaşları, məktəbdə ən yaxın əlaqələrin qurulduğu qruplar olduğundan, bu şəxslərdən alınan sosial dəstək məktəb doyumuna təsir edir.

Məlum olduğu kimi, şagird üçün məktəbdə vacib sosial dəstək mənbələrindən biri də müəllimlərdir. Bu səbəbdən müəllim və şagird arasında dəstəkləyici əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və təhlükəsiz məktəb mühitinin yaradılmasının şagirdlərin sağlam və xoşbəxt olmalarına kömək edəcəyi qeyd olunur. Nəticə olaraq, məktəb məmnuniyyəti yüksək olan şagirdlər müəllimlərini daima dəstək göstərən və maraqlanan biri olaraq ifadə etmişlər. Məktəb həyatı tək-cə akademik tərəfdən inkişaf deyil, həm də yeniyetmələrin gündəlik olaraq məruz qaldıqları sosial qarşılıqlı əlaqələri, dərstdən kənar fəaliyyətləri və ümumi məktəb mühitini əhatə edir. Məktəb həyatı yeniyetmələrin sosial inkişafının formalaşması üçün həmçinin həmyaşıdları ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğu, əməkdaşlıq, ünsiyyət, empatiya və münaqişələrin həlli kimi sosial bacarıqları inkişaf etdirdiyi zəngin sosial mühit təklif edir. Məktəbdə baş verən qarşılıqlı əlaqələr dostluq əlaqələrinin formalaşmasına, sosial şəbəkələrin inkişafına və şəxsiyyətlərinin formalaşmasına kömək edir. Bundan əlavə, məktəb mühitinin özü şagirdlərlərin emosional inkişafında mühüm rol oynayır. Dəstəkləyici və inklüziv məktəb mühiti müsbət emosional rifaha və psixi sağlamlığa kömək edə bilər. Məktəblər, şagirdlərin akademik öyrənmə fəaliyyətinə dəstək verdiyi kimi, artan sosial, emosional və davranış funksiyonlarını da qarşılamak üçün ən əhəmiyyətli və üstünlük təşkil edən sosial təcrübə sahələridir. Əlavə olaraq, məktəbə getmə və məzun olmağa çalışma qətiyyətləri, akademik nailiyyət, sosial bacarığı inkişaf etdirmə və psixi sağlamlığı qorumaq bu təcrübələrin təməl daşlarıdır [3]. Bəs məktəb məmnunluğunu və sosial təcrübəni özündə birləşdirən məktəb təcrübəsi nədir?

Məktəb təcrübəsi, tələbələrin müstəqil öyrənmə, özünü idarə etmə, komanda işi və ictimai bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün böyük bir potensial daşıyır. Bu təcrübə formaları, tələbələrin təhsilin əsas mərhələlərində öz bacarıqlarını və maraqlarını inkişaf etdirmələrini, öz təhsil yollarını seçmələrini və öz potensiallarını açıqca çıxarmağa nail olmalarına imkan verir. Həm də tələbələrə təcrübələrini müzakirə etmə, başqaları ilə əlaqə qurmaq, problemləri həll etmə və müxtəlif sahələrdə bacarıqlarını inkişaf etdirmək imkanı verir [6]. Məktəb təcrübəsi, tələbələr üçün real həyat təcrübələri və həyatın müxtəlif sahələri ilə tanış olmağa imkan verir. Bu, onların dünya baxışını genişləndirir, müstəqil düşünmə prinsiplərini inkişaf etdirməyə nail olmağa kömək edir. Bu təcrübə, onları gələcəkdə təhsil və karyera üçün daha hazır və müstəqil fəaliyyət göstərən bərabər vətəndaşlar kimi formalaşdırmağa yardım edir. Ətraflı şərh etdiyimiz bu təcrübə, tələbələrin təhsil müstəvisinə əlavə təcrübə və bacarıq əldə etmələrində necə kömək etdiyini vurğulayaraq, onların həyat təcrübəsini zənginləşdirmək və müstəqil öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün katalizator rolunu oynayır [3].

Ədəbiyyatları nəzərdən keçirdikdə, məktəb təcrübələrinin 3 əsas komponenti olduğu müşahidə edilir. Bunlar məktəbə bağlılıq, akademik motivasiya və akademik təzyiqdır. Fredricks, Blumenfeld və Paris araşdırmalarında məktəbə olan bağlılığı üç fərqli aspektlərdə araşdırmışdır [16]. Bu aspektlər emosional, kognitiv və davranış baxımından təsnif edilir. Davranış aspekti, şagirdlərin məktəb tədbirlərində iştirak etmə potensialını ifadə edir. Bu perspektivə görə, davranış aspektinin müşahidə oluna bilən məzmunu olduğu bəlli olur. Emosional aspekt isə məktəb mühitində digər tələbələrə qarşı tutumunu formalaşdırır. Emosional bağlılığı yüksək olan şagirdlərin məktəbdəki tədbirlərə müsbət münasibət bəslədikləri bəlli olmuşdur. Həmçinin, şagirdlər dərs zamanı həvəsli və maraqlı bir davranış nümayiş etdirmişdirlər.

Kognitiv bağlılıq isə şagirdlərin zehni fəaliyyət göstərə bilmək istəkliliyini təmsil edir. Çətin və beyni yoran mövzulara qarşı göstərilən zehni proseslər kognitiv bağlılığı ifadə edir. Şagirdlərin nə üçün və necə öyrəndikləri barədə düşünmə prosesi də kognitiv bağlılığa aid edilir [4]. Bu o mənaya gəlir ki, məktəbə olan bağlılığın kognitiv aspekti yüksək olan şagird effektiv mübarizə strategiyalarını necə və nə üçün istifadə etdiyi düşünə bilər. Tədqiqatlar həmçinin məktəbə bağlılıq duyğusunun yüksək olmasının depressiya, təşviş və stres ilə mənfi şəkildə əlaqə göstərdiyini ortaya qoymuşdur. Booker isə məktəbə bağlılığın məktəb məmnuniyyəti ilə müsbət, depressiya ilə isə mənfi əlaqəsi olduğunu tapmışdır [7]. Bəzi tədqiqatlarda isə məktəbə bağlılıq ilə yeniyetmələrdə məktəb tükənmişliyi arasında mənfi şəkildə bir əlaqə olduğu göstərilmişdir. Bu nəticələrə görə, məktəbə bağlılıq səviyyəsi yüksək olan tələbələr məktəb tədbirlərindən zövq alır və təhsil fəaliyyətlərində davamlılıq göstərirlər. Əks təqdirdə, məktəbə bağlılığın aşağı olması halında şagirdlər məktəbdəki təhsil fəaliyyətlərinə qarşı iradəsizlik hissi hiss edərək, məktəbə getmək istəməyəcəklər



və məktəbə qarşı mənfi hisslər göstərəcəklər. Bağlılıq, tələbələrin təhsil prosesinə olan aktiv marağı və motivasiyası ilə əlaqəlidir. Bu bağlamda, məktəb bağlılığının bəzi əsas fikirlərini aşağıda müzakirə edə bilərik:

- **Maraq və notivasiya:** Şagirdlərin məktəbdə öyrənməyə olan marağı, onların tələsik bir şəkildə təhsil müstəvisinə daxil olmalarına kömək edir. Maraqlı və şagirdin özünü inkişaf etməsinə nail olan müstəqil təhsil proqramları, bu bağlılığı artırmağa yardım edir.
- **Sosial təmas:** Şagirdlər arasında yaradılan pozitiv sosial mühit və müəllimlər tərəfindən təqdim edilən dəstək, məktəb bağlılığını gücləndirir. Qrup işləri, klublar və digər sosial fəaliyyətlər şagirdlərin məktəbə daha sıx bağlılığını artırmağa yardım edir.
- **Müstəqil öyrənmə:** Şagirdlərin müstəqil öyrənmə bacarığı, məktəb bağlılığı ilə əlaqəlidir. Şagirdlər özünə inam, müstəqil fikirlər və özünü idarəetmə bacarığı kimi elementləri öyrəndikcə, məktəb bağlılığı güclənir.
- **Müəllim tərəfindən dəstək:** Müəllimlər tərəfindən şagirdlərə təqdim edilən müstəqil dəstək və yüksək gözləntilər, şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan bağlılığını artırmaqda əvəzsiz rol oynayır.
- **Təcrübə və praktika:** Şagirdlər öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün təcrübə və praktika imkanları ilə təmin edildikcə, onların məktəb bağlılığı artır. Şagirdlər, öyrəndikləri bilikləri praktikada tətbiq edərək öz maraqlarına uyğun sahələrdə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.
- **Məktəb bağlılığı,** şagirdlərin təhsil prosesinə olan güclü əngəl və marağını təsvir edir. Bu, təhsil müstəvisində möhtəşəm bir nəticə və özünü şagirdlərin yaşadığı təcrübələrinin bir parçası kimi göstərir.

## **1.2. Qavranılan məktəb təcrübəsinin 3 komponenti**

Akademik motivasiya, şagirdlərin təhsilə olan maraqlarını, hədəflərini qoymağa və öz inkişaf perspektlərini idarə etməyə yönləndirən əsas bir faktordur. Bu məsələ, təhsil sistemində şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan təsirini anlamağa nail olmağımızı təmin edir. Hazırki təhsil sisteminin ən əhəmiyyətli məsələlərindən biri şagirdlərin öyrənməyə olan marağını və həvəsini inkişaf etdirmək, başqa bir deyimlə, akademik motivasiyanı təmin etməkdir. Akademik motivasiya, şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan marağını, möhkəmləndirilməsini və bu marağı əhatə edən müstəqil fəaliyyətlərə və məsələlərə olan marağı nəzərə alır. Bu mövzu, şagirdlərin öyrənməyə olan marağını dəstəkləyən və öz mövqelərini möhkəmləndirən əsas faktorları anlamağa çalışan böyük bir tədqiqat sahəsidir. Akademik motivasiya, şagirdlərin təhsilə marağını və özünə inamını artırmağa nail olaraq, onların müstəqil öyrənmə və özünə nəzarət bacarıqlarını inkişaf etdirmələrini təmin edir [10].

Motivasiya təhsil prosesində daha yüksək nailiyyət və öz-inkışafı təmin edir və bu da şagirdlərin öz potensialını həyata keçirmələrinə imkan verir. Bu anlayış, şagirdlərin öyrənməyə olan həvəslərini və maraqlarını təyin etmədə, özünə nəzarət etmədə və müstəqil öyrənmədə bacarıqlarını inkişaf etmədə kritikdir. Şagirdlər, özünə bir məqsəd qoyaraq və bu məqsədə nail olmağa çalışaraq, öyrənmə prosesinə daha ciddi və səmimi yanaşmağı bacarırlar. Deci və Ryanın öz-motivasiya teorisinə əsaslanan bu baxış, şagirdlərin motivasiya səviyyələrini anlamağa və təhsil sistemindəki şagirdlər arasında müxtəliflikləri qiymətləndirməyə kömək edir [10]. Şagirdlərin özünə inamının artırılması, onların öz potensialını daha effektiv şəkildə icra etmələrini təmin edir. Əvvəlcə akademik motivasiya tədqiqatında ən sonuncu inkişafı anlamaq və müstəqil öyrənməyə olan şagirdlərin bağlılığını ölçmək məqsədiylə, bu sahədə ən təzə tədqiqat nəticələrindən birindən istifadə etmək önəmli bir əhəmiyyət kəsb edir [19].

Şagirdlərin özünü idarə etmə və motivasiya faktorlarını anlamaq, şagirdlər üçün müstəqil öyrənməyə olan marağı inkişaf etdirmək üçün kritikdir. Aparılan tədqiqatlar, şagirdlərin müstəqil öyrənmə prosesində rəhbərliyə ehtiyac duyduğunu və öz öyrənmə strategiyalarını inkişaf etdirmək üçün müstəqil təcrübənin əhəmiyyətini vurğulayır [30].

Əlavə olaraq, şagirdlərin təhsil müstəvisinə olan marağı, onların təhsilin məqsədlərinə olan inamlarını əks etdirir [15]. Gözlənilən nəticələrə nail olmaq üçün şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan bağlılıqları və motivasiyaları, müəllimlərin şagirdləri müstəqil təcrübələr ilə təmin etməsi ilə birbaşa əlaqəlidir [34]. Əgər müəllimlər, şagirdlərin marağına sadıq qalmağa nail olsalar, bu, onların təcrübələrinin təhsil müstəvisinə daxil olmağa olan maraqlarını dəstəkləyəcək və onları öyrənməyə daha da cəlb edəcəkdir [39].

Ən sonuncu tədqiqat nəticələri, şagirdlərin motivasiya və bağlılığının artırılması üçün müstəqil təcrübələr və müstəqil öyrənmə strategiyalarının inkişaf etdirilməsini təklif edir. Müstəqil təcrübələr, şagirdlərin özünü idarə etmə bacarığını artıraraq onları öz mövqelərindən daha böyük bir zövq almağa təşviq edir [19].

Akademik təzyiq, təhsil müstəvisində nailliyət əldə etmək məqsədilə şagird və müəllimləri də əhatə edən nümunəvi təcrübələrdir. Başqa bir ifadə ilə şagirdlərin təhsil mühiti içində ya da gələcək üçün qarşılaşdığı təzyiqdır. Akademik təzyiqin bir sıra tərkib hissələri mövcuddur və bunlar arasında ən nüfuzlu olanlar məktəb daxilindəki imtahanlar, orta təhsilə və ali təhsilə keçid imtahanları kimi obyektiv və subjektiv qiymətləndirmələr vardır. Məktəbdəki imtahanlar, şagirdlərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün təyin edilmiş müstəqil qiymətləndirmə vasitəsidir. Bu imtahanlar, şagirdlərə nəzər salmaq, bacarıqlarını ölçmək və onların təhsil prosesində irəliləmələrini qiymətləndirmək üçün nəzərdə tutulur.

Orta təhsilə və ali təhsilə keçid imtahanları, şagirdlərin təhsil həyatlarında kritik məqamları təşkil edir. Bu imtahanlar, gələcəkdə ali təhsil və ya peşəkar sahə üçün hazırlıq üçün şagirdlərin bacarıqlarını ölçmək məqsədilə təyin edilir. Bu imtahanlar şagirdlər bir təzyiq kimi şagirdin həyatında mövcud olsa da, həm də onlara gələcəkdəki hədəflərinə nail olmağa kömək edir.

Yeniyetməlik dövrünün gətirdiyi fiziki və psixo-sosial-emosional problemlərlə mübarizə aparmağa çalışan şagirdlərdə təhsil təzyiqinin formalaşmasına səbəb ola bilər. Bu dövr, şagirdlərin özlərini təsdiqləməyə meyilli olduqları, aşağı özünəinam hissi ilə mübarizə apardıkları bir mərhələ kimi təsvir olunur. Şagirdlər bu dövr ərzində müxtəlif təzyiqlərlə başa çıxmağa çalışarkən, müəllim və valideynlərin təcrübəli dəstəyinə ehtiyac duya bilərlər. Nəhayət, akademik təzyiqin əhatə etdiyi bu məktəb mühiti, şagirdlərin müstəqil öyrənmə bacarığını inkişaf etdirmələri və öz potensiallarına çatmaları və peşəkar nailiyyətə əldə etmələri üçün bir mühit təşkil edir.

Son olaraq, məktəb təcrübəsi, şagirdlərə həyat təcrübəsi və müstəqil düşüncə praktikaları təcrübə etmək imkanı verir. Məktəb təcrübəsi, şagirdlərə müxtəlif sahələrdə təcrübə qazandırmaq və öz dünyagörüşlərini inkişaf etdirmək fürsəti yaradır.

Tədqiqat nəticələri, şagirdlərin sinif daxili təcrübələri ilə yanaşı, məktəbin ümumi atmosferinin də şagird uğuru və məmnuniyyəti üzərində böyük təsirə malik olduğunu göstərir. Bu araşdırmalar məktəb təcrübəsinin təhsil sisteminin mərkəzində olduğunu və daha yaxşı bir təhsil təcrübəsi təmin etməyə yönəlmiş əməkdaşlıq fəaliyyətlərinin şagird uğuru və ümumiləşmiş rifah üçün kritik bir əhəmiyyətə sahib olduğunu vurğulayır. Məktəblərin şagirdlərin ehtiyaclarını qarşılıyacaq şəkildə inkişaf etdirilməsi və təhsil işçilərinin şagirdlərin inkişafını dəstəkləmək üçün daha çox resurs sərf etməsi, dəstək göstərməsi daha yaxşı bir gələcəyin əsasını qoyacaqdır.

## **II Fəsil. “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası**

## 2.1. Tədqiqatın metodikası

“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycanlı yeniyetmələrlə istifadəsi üçün adaptasiya olunması tərcümə və geri tərcümə, ekspert rəyləri və pilot sınaqdan ibarət çox mərhələli prosesi əhatə edirdi. Məlumatlar sərbəst seçim yolu ilə Azərbaycanda 1894 yeniyetmədən toplanılmışdır. Şkalanın psixometrik xüsusiyyətlərini qiymətləndirmək üçün təsdiqləyici faktor analizi, paralel validlik və etibarlılıq təhlilləri aparılmışdır.

Tədqiqata yaşı 11-16 arasında dəyişən 1894 yeniyetmə cəlb olunmuşdur (orta yaş-12,78 və standart xəta-1,58). Nümunənin representativliyini artırmaq üçün böyük həcmli məlumat əldə edilmişdir. Tədqiq olunan yeniyetmələrin 635 nəfərini qadın(58%), 456 nəfərini (42%) isə kişilər təşkil edir. Sınıf yoldaşları ilə sosial əlaqələri ilə əlaqədar olaraq, iştirakçıların əhəmiyyətli hissəsi, xüsusən də 64,3%-i həmyaşıdları münasibətlərindən məmnun olduqlarını ifadə etmişdirlər (n = 704). Bunun əksinə olaraq, iştirakçıların 19,0%-i (n = 208) qismən məmnunluq dərəcəsini ifadə etmiş, onların 16,7%-i (n = 192) isə həmyaşıdları ilə qarşılıqlı münasibətdən məmnun olmadıqlarını bildirmişdirlər. Müəllimləri ilə münasibətlərinə gəldikdə isə, respondentlərin əhəmiyyətli bir hissəsi olan 66,9% yeniyetmə (n = 727) məmnunluq ifadə edərək müsbət münasibət göstərmişdir. Tədqiqat zamanı müəyyən edilmişdir ki, iştirakçıların 15,0%-i (n = 164) qismən məmnunluq səviyyəsini, 18,4%-nin (n = 192) isə müəllimlərlə əlaqələrindən narazı olduğunu bildirmişdir.

Məlumatlar onlayn sorğu forması vasitəsilə toplanmış və məktəb psixoloqları vasitəsilə iştirakçılara təqdim edilmişdir. Hazırkı tədqiqat üçün iştirakçılar məktəblərdən sərbəst seçmə üsulu ilə seçilmişdir. Bu üsul tədqiqat qrupuna tədqiqat üçün asanlıqla əldə edilə bilən və əlverişli nümunə seçməyə imkan vermişdir. Məktəb psixoloqları öz məktəblərində yeniyetmələrlə hazırlanmış onlayn sorğu linklərini paylaşmışdılar. Onlayn sorğunun giriş hissəsində tədqiqatla bağlı iştirakçılara məlumat verilmiş və iştirak üçün razılıq alınmışdır. Sorğuda ilkin olaraq şəxs barədə demoqrafik məlumatları əldə etməyimizə kömək edən suallar yerləşdirilmiş, davamında isə Azərbaycan dilinə adaptasiya olunması planlaşdırılmış şkala və arasında korrelyasiya əlaqəsini öyrənəcəyimiz digər şkalalar yerləşdirilmişdir. Onlayn sorğu zamanı natamam cavablara imkan vermədiyi üçün tədqiqatda heç bir məlumat itkisi baş verməmişdir.

Tədqiqatda aşağıdakı ölçmə vasitələri istifadə olunmuşdur:

**1. Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası** Anderson-Buçer və digərləri [3] tərəfindən hazırlanmışdır. 14 maddədən ibarət olan şkala 3 əsas amili özündə ehtiva edirdi: Məktəbə bağlılıq (“Məktəbimdə müəllimlərlə mənalı münasibətim var.”), Akademik mətbuat (“Məktəbim şagirdlərin öyrənməsinə dəyər verir”) və Akademik motivasiya (“Məktəb təcrübəmin məni yetkinliyə yaxşı hazırladığını hiss edirəm.”)

Maddələr 5 ballıq Likert tipli şkala ilə qiymətləndirilir (1= qətiyyən razı deyiləm və 5= tamamilə razıyam).

Təlimat: Aşağıda verilən sualları 5 ballıq sistemdə qiymətləndirin. ①Qətiyyən razı deyiləm, ②Razı deyiləm, ③Nə razıyam, nə də deyiləm, ④Razıyam, ⑤Tamamilə razıyam					
Müəllimlərim şagirdlərə akademik performansları barədə faydalı rəy verirlər.	①	②	③	④	⑤
Məktəbimdə qərarlar həmişə öyrənmək üçün ən yaxşı olana fokuslanır.	①	②	③	④	⑤
Müəllimlərim şagirdlərin müntəzəm olaraq öyrənilib öyrənmədiyini izləyirlər.	①	②	③	④	⑤
Məktəbim şagirdlərin öyrənməsinə dəyər verir.	①	②	③	④	⑤
Məktəb işlərimi idarə etmə bacarığıma güvənirəm.	①	②	③	④	⑤
Məktəb təcrübəmin məni yetkinliyə yaxşı hazırladığımı hiss edirəm.	①	②	③	④	⑤
Mən indiyə qədər məktəb təcrübəmdən həzz almışam.	①	②	③	④	⑤
Məktəbə qarşı münasibətim müsbətdir.	①	②	③	④	⑤
Məktəbdə yeni şeylər öyrənməklə bağlı çətinlikləri xoşlayıram.	①	②	③	④	⑤
İndiyə qədər məktəb təcrübələrimdən maksimum yararlandığımı hiss edirəm.	①	②	③	④	⑤
Məktəbimdə şagird olmaqdan qürur duyuram.	①	②	③	④	⑤
Özümü məktəbimə aid hiss edirəm.	①	②	③	④	⑤
Məktəbimə getməkdən zövq alıram.	①	②	③	④	⑤
Məktəbimdə müəllimlərlə mənalı münasibətim var.	①	②	③	④	⑤

Cədvəl 2.1. Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası

**2. Uşaq və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası** De Stefano [11] tərəfindən hazırlanmışdır və ümumi 10 maddədən ibarətdir (məsələn, “10. Mübahisə etmişəm, dava etmişəm və başqa insanları da buna təhrik etmişəm”). CAPDS-10 4 ballıq Likert şkalasından istifadə edərək ən son 2 həftəlik müddət ərzində narahatlığı qiymətləndirir (0-“qətiyyən yox”, 3-“demək olar ki, hər gün”). Bu şkalada maddələr dörd altqrupdan ibarətdir: Depressiya (1-3-cü maddələr), təşviş (4-6-cı maddələr), somatik şikayətlər (7-ci maddə) və aqressiv davranış (8-10-cu maddələr). CAPDS-10-un Kronbax alfa daxili tutarlılıq əmsalı .86-dır.

Zəhmət olmasa, son 2 həftənizi gözdən keçirərək sizə uyğun olan bəndi işarələyin. 1.Qətiyyən yox, 2.Bir neçə gün, 3.Günün yarısından bir qədər çox, 4.Demək olar ki, hər gün				
<b>Mən qəzəb, stress və narahatlıq hiss etmişəm</b>	0	1	2	3
<b>Mən stressin öhdəsindən gələ bilməmişəm və ya onunla məşğul ola bilməmişəm</b>	0	1	2	3
<b>Mən narahat olmuşam və bir yerdə oturmaqda çətinlik çəkmişəm</b>	0	1	2	3
<b>Nələrisə etməyi nə xoşlamamışam, nə də həzz almamışam</b>	0	1	2	3
<b>Özümü ruhdan düşmüş, kədərli və ya bədbəxt hiss etmişəm</b>	0	1	2	3
<b>Özümü ləng hiss etmişəm və ya özümdə enerji çatışmazlığı hiss etmişəm</b>	0	1	2	3
<b>Özümdə fiziki ağrılar, yorğunluq hiss etmişəm və yuxu problemim olub</b>	0	1	2	3
<b>Valideynlərimin sözündən çıxmışam və ya valideynlərimə qarşı çıxmışam</b>	0	1	2	3
<b>Özümü əsəbi, xoşagəlməz hiss etmişəm və ya özümdən çıxmışam</b>	0	1	2	3
<b>Mübahisə etmişəm, dava etmişəm və başqa insanları da buna təhrik etmişəm</b>	0	1	2	3

Cədvəl 2.2. Uşaqlar və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası

**3. Məktəbdən məmnunluq şkalası (H-Sat Scale)** Lodi və həmkarları [26] tərəfindən hazırlanmışdır və 20 maddədən ibarətdir. Maddələr 5 ballıq Likert şkalası (1=heç və 5 = tamamilə) ilə məktəb məmnuniyyətini qiymətləndirir. Orta məktəb məmnuniyyəti şkalası məktəbdən məmnunluğun beş ölçüsündən ibarətdir: seçimin uyğunluğu (CH), məktəb xidmətlərinin keyfiyyəti (SE), sinif yoldaşları ilə münasibətlər (RE), təhsil vərdişlərinin effektivliyi (ST) və gələcək karyera üçün faydalılıq (CA). Hazırkı araşdırmada bu şkalanın daxili tutarlılığı 0,85-0,91 arasında dəyişir.

Zəhmət olmasa, sizə uyğun olan bəndi işarələyin. ①Heç də yox, ②Qismən, ③Orta, ④Çox, ⑤Həddindən çox					
<b>Bu məktəbə getdiyim üçün məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Mən məmnunam çünki dərslərimizi keçirdiyimiz sinif otaqları rahatdır</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Sinif yoldaşlarımla münasibətlərimdən məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Öyrənmə üsulumdan məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki öyrəndiklərim mənim təhsil və ya peşəkar gələcəyim üçün faydalı olacaqdır</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki bu məktəbdə öyrəndiklərimi xoşlayıram</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məktəb avadanlıqlarından məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki sinif yoldaşlarımla birgə yaxşı öyrənə bilirəm</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Nail olduğum məktəblə bağlı məqsədlərimdən məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki öyrəndiklərimin mənim təhsil və ya peşəkar fəaliyyətim üçün faydalı olacağını hiss edirəm</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Bu məktəbdə oxuduğum üçün məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Şagirdlərə göstərilən xidmətlərə görə (katiblik, kitabxana, idman zalı və s.) məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki sinif yoldaşlarımla köməyimə arxalana bilirəm</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Təhsil motivasiyam üçün məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki bu məktəb gələcək peşəkar karyerama müsbət təsir göstərəcəkdir</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki, sonda, bu məktəbin təhsil istiqaməti mənə uyğundur</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məktəbdə işləyənlərin şagirdlər üçün əlşatan olmasından məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Sinif yoldaşlarımla dostluğumdan məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məktəb nəticələrimdən məmnunam</b>	①	②	③	④	⑤
<b>Məmnunam çünki bu məktəbdə öyrəndiklərim gələcəkdə yaxşı bir iş tapmaq üçün faydalı olacaq.</b>	①	②	③	④	⑤

Cədvəl 2.3. Orta məktəbdən məmnunluq şkalası

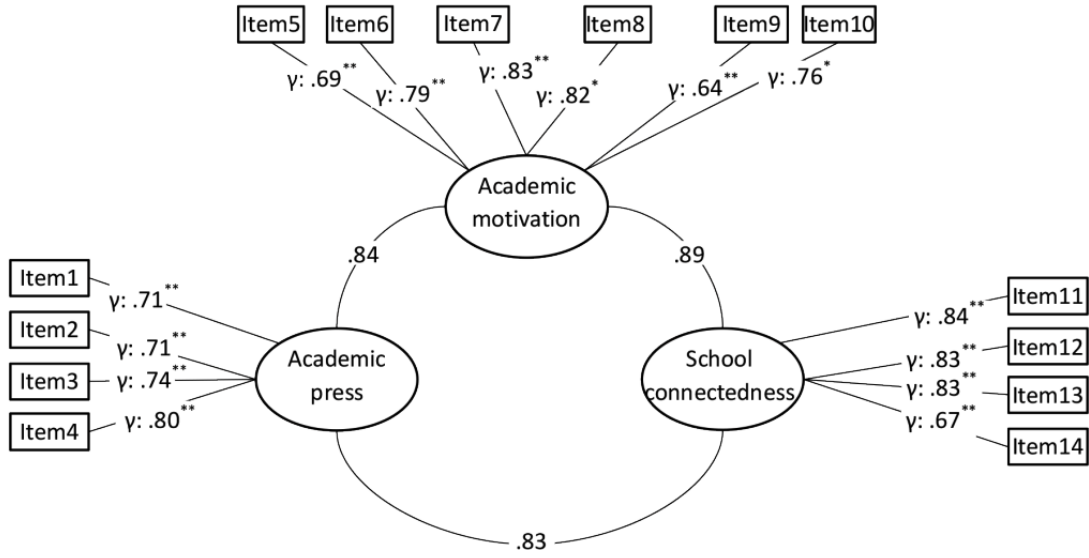
Tədqiqatın əsas məqsədi “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın psixometrik xüsusiyyətlərini, o cümlədən onun struktur validliyini, etibarlılığını, kriteriya ilə əlaqəli validliyini və proqnozlaşdırıcı etibarlılığını qiymətləndirmək idi. Struktur validliyinin qiymətləndirilməsi Təsdiqedic Faktor Analizi (CFA) istifadə etməklə aparılmışdır. Ki-kvadrat ( $\chi^2$ ) ilə sərbəstlik dərəcəsi (df) nisbətini, müqayisəli uyğunluq indeksini (CFI), normallaşdırılmış uyğunluq indeksini (NFI) əhatə edən bir neçə uyğunluq göstəriciləri üzrə hərtərəfli təhlil aparılmışdır. Artan uyğunluq indeksi (IFI), Tüker-Levis indeksi (TLI), standartlaşdırılmış kvadrat kök qalıqları (SRMR) və Kvadrat kök təxminəmə xətası (RMSEA). Şkalanın daxili etibarlılığı Kronbax  $\alpha$ , McDonald omega və Guttman lambda əmsallarının hesablanması ilə qiymətləndirilmişdir. Kriteriya ilə əlaqəli validliyi araşdırmaq üçün korrelyasiya təhlilindən istifadə edərək “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası” və “Uşaq və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası”, “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” arasında əlaqə təhlil olunmuşdur.

Hazırkı tədqiqatda psixoloji sıxıntının qavranılan məktəb təcrübəsi və orta məktəbdən məmnunluq arasında potensial vasitəçi rolunu araşdırmaq üçün Hayes (2018) tərəfindən hazırlanmış PROCESS makroununun 4-cü modeli olan vasitəçilik modelindən istifadə edilmişdir.

## 2.2. Tədqiqat nəticələrinin təhlili

“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilindəki struktur validliyi qiymətləndirilmiş və nəticələr məktəblə əlaqəli üç amili — məktəb bağlılığı, akademik mətbuat və akademik motivasiyanı — göstərmişdir. Bu strukturun validliyi “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilindəki bütün maddələri üçün görülən əhəmiyyətli amil yükləri ilə dəstəklənir. Modelin statistik uyğunluq indekslərinin onun validliyinə əlavə dəstək verdiyi aşkar edilmişdir. Xüsusilə,  $\chi^2$  (74, N = 1091) = 341.47,  $p < .001$ ,  $\chi^2 / df = 4.61$ , modelin statistik əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Bundan əlavə, model müqayisəli uyğunluq indeksi (CFI) = .971, normallaşdırılmış uyğunluq indeksi (NFI) = .964, artan uyğunluq indeksi (IFI) = .965, kimi bir sıra uyğunluq göstəricilərinə əsaslanan güclü uyğunluq nümayiş etdirmişdir. Tüker-Levis indeksi (TLI) = .965, standartlaşdırılmış orta kvadrat kök qalığı (SRMR) = .028 və kvadrat kök orta təxminəmə xətası (RMSEA) = .057. Vurğulamaq lazımdı ki, modelə daxil edilmiş dörd element qənaətbəxş qarşılıqlı əlaqə nümayiş etdirmişdir.





Şəkil 2.1. “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan versiyasının standartlaşdırılmış faktor yükləri

Şkalanın daxili etibarlılığı üç unikal əmsaldan istifadə etməklə ciddi şəkildə qiymətləndirilmişdir: Kronbax alfa, McDonald omega və Guttman lambda. Nəticələr dəfələrlə yüksək etibarlılıq səviyyəsini göstərmişdir. Kronbax alfa əmsalı .939 nəticə vermişdir, bu isə şkalanın yüksək etibarlılıq səviyyəsini göstərir. Bundan əlavə, etibarlı bir metrik kimi tanınan McDonald omega əmsalı .940, Guttmanın lambda əmsalı .942 dəyərini vermişdir və bu, şkalanı təşkil edən maddələr eyni konstruksiyanı qiymətləndirir.

Bütün bunlar “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın güclü etibarlılığına əsaslı dəstək verir .

	Ümumi	Akademik mətbuat	Akademik motivasiya	Məktəbə bağlılıq
Kronbax $\alpha$	.939	.830	.888	.868
McDonald $\omega$	.940	.829	.889	.873
Guttman $\lambda$	.942	.791	.874	.841

Cədvəl

#### 2.4. Məktəb təcrübəsi şkalası üçün etibarlılıq əmsalları

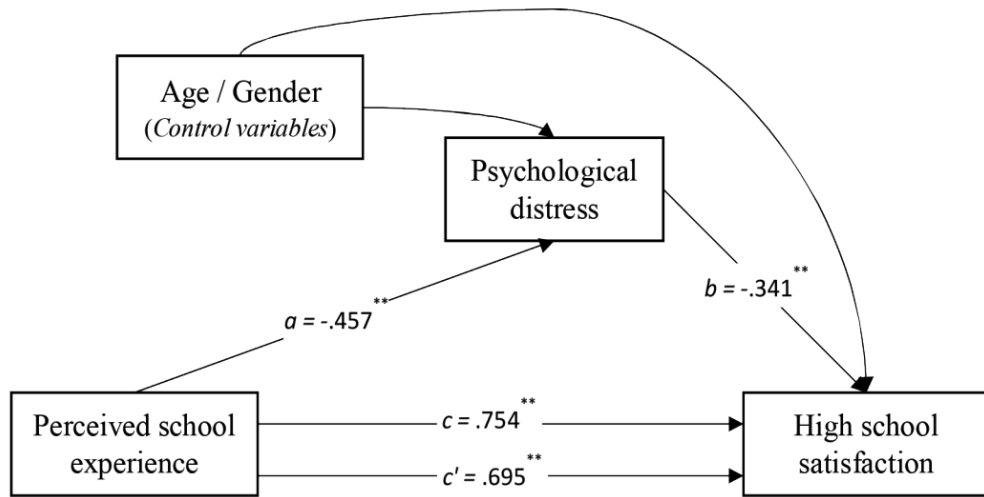
“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın üç amilinin, yəni məktəb bağlılığı, akademik mətbuat və akademik motivasiyanın kriteriya meyarla əlaqəli validliyini qiymətləndirmək üçün tədqiqatda iki fərqli şkaladan istifadə edilmişdir: “Uşaq və yeniyetmələr üçün psixoloji sıxıntı şkalası” və “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası”. Bütün korrelyasiya təhlillərinin statistik əhəmiyyətli nəticələr verdiyini vurğulamaq lazımdır ( $p < .001$ ). Gözlənilməli kimi,  $r = -.379$  ilə  $-.485$  arasında dəyişən korrelyasiya

əmsalları ilə məktəb təcrübəsi ilə psixoloji sıxıntıya töhfə verən xüsusiyyətlər arasında ardıcıl davamlı neqativ asossasiya mövcud olmuşdur. Digər tərəfdən, bu xüsusiyyətlər orta məktəb məmnuniyyəti ilə əhəmiyyətli müsbət assosiasiyalara malikdir ( $r = .680$  ilə  $.793$  arasında dəyişir). Bu tədqiqatın nəticələri şkalanın Azərbaycan dilinə adaptasiyasının kriteriya ilə bağlı validliyini vurğulayır.

Dəyişən	Psixoloji sıxıntı	Orta məktəb məmnuniyyəti
Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası	-.482**	.793**
Akademik mətbuat	-.379**	.680**
Akademik motivasiya	-.485**	.734**
Məktəbə bağlılıq	-.436**	.754**
Qeyd. ** $p < .001$		

Cədvəl 2.5. Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalasının kriteriya ilə bağlı validliyi

Şəkil 2.2-də psixoloji sıxıntının qavranılan məktəb təcrübəsi ilə orta məktəb məmnuniyyəti arasındakı əlaqədə vasitəçi rolunu araşdırmaq üçün aparılan təhlil göstərilmişdir. Vasitəçilik effektini qiymətləndirmək üçün bootstrap tədqiqatları aparılıb və psixoloji sıxıntının qavranılan məktəb təcrübəsi ilə orta məktəbdən məmnunluq arasında əhəmiyyətli səviyyədə vasitəçi rol oynadığı ortaya çıxmışdır. Bootstrap əmsalı  $.085$ , 95% inam intervalı  $.051$ -dən  $.120$ -yə qədər olduğu müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, qavranılan məktəb təcrübəsi ilə psixoloji sıxıntı arasında statistik əhəmiyyətli əlaqənin olduğu müəyyən edilmişdir ( $\beta = -0.457$ ,  $p < .001$ ), bu iki amil arasında birbaşa əlaqə olduğunu göstərir. Bənzər bir şəkildə, tədqiqat qavranılan məktəb təcrübəsi ilə orta məktəb məmnuniyyəti arasında güclü əlaqənin olduğunu da aşkar etmişdir ( $\beta = .754$ ,  $p < .001$ ).



Şəkil 2.2. Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalasının proqnozlaşdırıcı validliyi.

### Nəticə

- “Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiya olunmuş variantının təsdiqedic faktor analizinin psixometrik nəticələri original versiyanın strukturunu dəstəkləmişdir.
- Aparılan təhlillər nəticəsində 14 maddədən ibarət qavranılan məktəb təcrübəsi şkalasının strukturu daxili tutarlılıq və etibarlılıq baxımından qənaətbəxş nəticələr verib.
- Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası (14 maddə) müxtəlif üsul və nümunələrlə psixometrik olaraq sınaqdan keçirilib. Bu tədqiqatda etibarlılıq əmsalları olaraq Kronbax alfa .934, McDonald omega .940, Gutman Lambda .942 müəyyən edilmişdir.

- “Uşaq və yeniyetmələrin psixoloji sıxıntı şkalası” və “Orta məktəbdən məmnunluq şkalası” uyğunluğu təmin etmək üçün dəstəkləyici şkala kimi istifadə edilmişdir.

- Məktəb təcrübəsi şkalasının etibarlılıq təhlili göstərdi ki, məktəb təcrübəsi yeniyetməlik dövründə məktəb məmnuniyyətinin və sıxıntısının əhəmiyyətli göstəricisi idi. Məlum olub ki, məktəb təcrübəsini daha yüksək qiymətləndirən şagirdlərin həyatdan və orta məktəbdən məmnunluq səviyyəsi daha yüksək, eləcə də sıxıntı simptomları aşağı səviyyədə olub.

---

“Qavranılan məktəb təcrübəsi şkalası”nın Azərbaycan dilinə adaptasiyası Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin sifarişi ilə həyata keçirilmişdir.

---

#### **Ədəbiyyat siyahısı:**

1. Əliyev, B. H. İdrak fəaliyyətinə və təlim motivlərinin təşəkkülünə emosiyaların təsirinin bəzi cəhətləri. // Psixologiya jurnalı, - 2018. №3, - s. 13-21.
2. Alikasifoglu M. The development of the perceived school experiences scale / Alikasifoglu M., Anderson-Butcher, D., Amorose, A., (et al.) // Research on Social Work Practice, - 2012. 22(2), - p. 186-194.
3. Anderson-Butcher, D., Amorose, A., Lanchini, A., Ball, A. The development of the Perceived School Experience Scale // Research on Social Work Practice, - 2012, 22(2), p. 186-194

4. Arastaman, G. Students', teachers' and administrators' opinions about freshman high school students' engagement. // Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, - 2009. 26(26), - p. 102–112.
5. Baker, J. A. The developmental context of school satisfaction: Schools as psychologically healthy environments / Baker, J. A., Dilly, L. J., Aupperlee, J. L.. // School Psychology Quarterly, - 2003. 18(2), - p. 206.
6. Brown, B. B., Larson, J. Peer relationships in adolescence // Handbook of Adolescent Psychology, - 2009. 2, - p. 74–104.
7. Booker, K. C. School belonging and the African American adolescent: What do we know and where should we go? // The High School Journal, - 2006. 89(4), - p. 1–7.
8. Coelho, C. C. D. A., Dell'Aglio, D. D. School climate and school satisfaction among high school adolescents. // Psicologia: teoria e prática, - 2019. 21(1), - p. 265–281.
9. Danielsen, A. G. School-related social support and students' perceived life satisfaction / Danielsen, A. G., Samdal, O., Hetland, J. // The Journal of Educational Research, - 2009. 102(4), - p. 303–320.
10. Deci, E. L., Ryan, R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. Berlin: Springer Science Business Media. 1985
11. De Stefano, C., Laurent, I., Kaïndje-Fondjo, V. C., Estevez, M., Habran, E., Falissard, B., Haag, P., Khireddine, I., D'Hont, F., Baubet, T., Oppenchain, N., Vandentorren, S., Rezzoug, D. Children and adolescents psychological distress scale during COVID-19 pandemic: validation of a psychometric instrument (CONFÉADO study) // Frontiers in Psychiatry, 2022, 13.
12. Demir, E. Exploring the nexus of positive childhood experiences and conflict resolution styles: Unveiling the keys to harmonious relationship dynamics. // Journal of Social and Educational Research, - 2023. 2(1), - p. 8–13.
13. Elliot, A. J., Dweck, C. S. (Eds.). Handbook of competence and motivation // Guilford Publications, - 2013.
14. Eccles, J. S., Wong, C. A., Peck, S. C. (2006). Ethnicity as a social context for the development of African-American adolescents // Journal of School Psychology, - 2006. 44(5), p. 407–426.
15. Fisher, D., Rickards, T. Associations between teacher-student interpersonal behaviour and student attitude to mathematics // Mathematics Education Research Journal, 1998, 10, p. 3–15
16. Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., Paris, A. H. School engagement: Potential of the concept, state of the evidence // Review of Educational Research, - 2004. 74(1), - p. 59–109.

17. Gilman, R., Huebner, S. A review of life satisfaction research with children and adolescents // *School Psychology Quarterly*, - 2003. 18(2), - p. 192–205.
18. Gottfried, A. E. Academic intrinsic motivation in young elementary school children // *Journal of Educational psychology*, - 1990. 82(3), - p. 525.
19. Guthrie, J. T., Coddington, C. S. Reading motivation. In K. R. Wenzel A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation at school*. Routledge/Taylor Francis Group. 2009, p. 503–525
20. Hambleton, R. K., Merenda, P. F., Spielberger, C. D. (Eds.). *Adapting educational and psychological tests for cross-cultural assessment* // Psychology Press, - 2004.
21. Huebner, E. S., McCullough, G. Correlates of school satisfaction among adolescents // *The Journal of Educational Research*, - 2000. 93(5), - p. 331–335.
22. Jiang, H. *Transforming teaching education for social equity in China*. - 2013.
23. Kaplan, A., Gheen, M., Midgley, C. Classroom goal structure and student disruptive behaviour // *British Journal of Educational Psychology*, 2002, 72(2), p. 191–212.
24. Kutuk, H. Investigating the role of resilience as a mediator in the link between internet addiction and anxiety // *Journal of Social and Educational Research*, - 2023. 2(1), - p. 14–21.
25. Lee, V. E., Smith, J. B., Perry, T. E., Smylie, M. A. *Social Support, Academic Press, and Student Achievement: A View from the Middle Grades in Chicago. Improving Chicago's Schools. A Report of the Chicago Annenberg Research Project*. – 1999.
26. Lodi, E. High-school satisfaction scale (h-sat scale): evaluation of contextual satisfaction in relation to high-school students' life satisfaction / Lodi, E., Boerchi, D., Magnano, P. // *Behavioral Sciences*, - 2019. 9(12), - p. 125.
27. Long, J. F. Academic motivation and achievement among urban adolescents / Long, J. F., Monoi, S., Harper, B. (et al) // *Urban REducation*, - 2007. 42(3), - p. 196– 222.
28. Loukas, A. Suzuki, R., Horton, K. D. Examining school connectedness as a mediator of school climate effects // *Journal of Research on Adolescence*, - 2006. 16, - p. 491–502
29. Meehan, M., Massavelli, B., Pachana, N. Using attachment theory and social support theory to examine and measure pets as sources of social support and attachment figures // *Anthrozoös*, - 2017. 30(2), - p. 273–289.
30. Mega, C., Ronconi, L., De Beni, R. What makes a good student? How emotions, self-regulated learning, and motivation contribute to academic achievement // *Journal of Educational Psychology*, 2014, 106(1), p. 121–131

31. McGraw, K. Family, peer and school connectedness in final year secondary school students / McGraw, K., Moore, S., Fuller, A. // *Australian Psychologist*, - 2008. 43(1), - p. 27–37.
32. Nunnally, J., Bernstein, I. *Psychometric theory*. McGraw-Hill. – 1994.
33. Oral, A., Çok, F., Kutlu, Ö. Eğitim-öğretim yaşantılarında stresle başa çıkma düzeyini belirlemeye yönelik bir ölçek çalışması [A scale study to determine the level of coping with stress in education and training experiences]. // *Journal of Educational Sciences & Practices*, - 2005, 4(7).
34. Patrick, B. C., Hisley, J., Kempler, T. "What's everybody so excited about?": The effects of teacher enthusiasm on student intrinsic motivation and vitality // *Journal of Experimental Education*, 2000, 68(3), p. 217–236
35. Pilkauskaite-Valickiene, R., Zukauskiene, R., Raiziene, S. The role of attachment to school and open classroom climate for discussion on adolescents' school-related burnout // *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, - 2011. 15, -p. 637–641.
36. Rustamov, E. Adaptation of the School Climate Questionnaire: Its association with psychological distress, academic self-efficacy, and mental wellbeing in Azerbaijan / Rustamov, E., Aliyeva, M., Rustamova, N. (et al) // *Problems of Education in the 21st Century*, - 2023. 81(4), - p. 517–530.
37. Salmela-Aro, K., Upadyaya, K. School burnout and engagement in the context of demands–resources model // *British Journal of Educational Psychology*, - 2014. 84(1), - p. 137-151.
38. Samdal, O. Achieving health and educational goals through schools—a study of the importance of the school climate and the students' satisfaction with school / Samdal, O., Nutbeam, D., Wold, B. // *Health education research*, - 1998. 13(3), - p. 383–397.
39. Skinner, E. A., Belmont, M. J. Motivation in the classroom: Reciprocal effects of teacher behavior and student engagement across the school year // *Journal of Educational Psychology*, 1993, 85(4), p. 571–581.
40. Sinder, T. S., Tan, A. G., Hoffman, C. M. *Digest of Education Statistics 2005*. Washington, DC, 2006,
41. Suldo, S. M., Savage, J. A., Mercer, S. H. Increasing middle school students' life satisfaction: Efficacy of a positive psychology group intervention // *The Journal of Happiness & Well-Being*, - 2008. 2(3), - p. 213-231.
42. Suldo, S. M., Thalji, A., Ferron, J. M. Longitudinal academic outcomes predicted by early adolescents' subjective well-being, psychopathology, and mental health status yielded from a dual factor model // *Journal of Positive Psychology*, - 2011. 6(1), - p. 17–30.

43. Tian, L., Tian, Q., Huebner, E. S. School-related social support and adolescents' school-related subjective well-being: The mediating role of basic psychological needs satisfaction at school // *Social Indicators Research*, - 2016. 128, - p. 105–129.
44. Verkuyten, M., Thijs, J. School satisfaction of elementary school children: The role of performance, peer relations, ethnicity and gender // *Social Indicators Research*, - 2002. 59, - p. 203–228.
45. Wilson, D. The interface of school climate and school connectedness and relationships with aggression and victimization // *The Journal of School Health*, - 2004. 74(7), - p. 293–299.